

Tátraszéplak, 1911. 7. 24.

Kedves Barátom! [idegen kéz írása]

Ismét elmúlt egy év és én ismét kénytelen vagyok orvosom tanácsára Tátraszéplakra utazni: nyaralni. Pedig nem szívesen tettem, mert jobban szeretnék kint valahol Erdélyben geológizálni, mint itt Tátraszéplakon ülni. Csendes pihenés közben vissza-vissza gondolok azon rég elmúlt időkre, midőn mi együtt terveztünk, midőn számot vetettünk magunkkal, hogy mit-mindent tegyünk a hazai természettudományok felvirágoztatása érdekében? Ugy-e bár jó öreg Barátom! Emlékszik még arra, mint biztattuk egymást? És mint hittük, hogy a fiatalok bennünket megértve, tőlünk jó példát látva, dolgozni, alkotni fognak. Fájdalom azonban, igyekeztük csak szalmatűz volt, munkája pedig nagyon soknak csak olyan mulandó volt, mint az őszi falevél, melyet felkapnak a szelek, elvisznek más vidékre és átadnak az örök enyészetnek.

Sokat, sokat csalatkoztam, de Önben édes Herman Úr nem, mert Ön megmarad még most is azon lelkes dolgozónak, mint volt ezelőtt évtizedekkel. Aki szíve és lelke egész erejét és melegét munkájába helyezi csakhogy a természettudományok terén elmaradottságunkat pótolni, s a művelt nyugattal a versenyt felvenni és az igazi tudományt gyarapítani tudja. Adjon is az Ég Önnek erőt és kitartást, hogy megkezdett nagy munkáit a mi igazi örömeinkre szerencsésen be tudja végezni. ... Ha ideje engedi írjon az Önt tisztelő hívének. Üdvözli Semsey Andor [aláírás saját kézírással]

IRODALOM

Lambrecht K. (é. n.): *Herman Ottó az utolsó polihisztor élete és kora*. <http://mek.oszk.hu/04300/04326/html>.
Pozsonyi József (2008): A Semsey-féle ösztöndíj. *Természet Világa*. 139, 4, 157–159.
Székely Sándor (1955): *Herman Ottó*. Művelt Nép, Bp.

Tátraszéplak, 1914. 2. 21.

Nagyon Tisztelt Herman Úr!

[idegen, lendületes kézírás]

Ki sem mondhatom, mekkora örömet szereztek nekem becses sorai, melyek értékes munkálkodásainak egyes phásisairól informáltak. Örülök, hogy mind ketten megérhettük a nyolcvanadik életévét. Bámulom az Ön szellemi frissességét s kívánom, hogy testi épsége maradjon meg még soká. Kevesen vannak, akiknek szelleme az Önéhez fogható volna s szívből kívánom, hogy korra nézve is szokatlan határt elérhessen. ... Szívvelyes üdvözzel vagyok igaz híve Semsey Andor [aláírás saját kézírással]

E dicsérő szavakra méltó Herman válasza, aki a halála évében, 1914-ben megjelent *A magyar pásztorok nyelvkincse* c. könyvében így köszöni meg Semsey mindenkori támogatásait: „Hálám és köszönetem legelső sorban illeti DR. SEMSEI SEMSEY ANDORT, a kinek neve ott, a hol nemesnek, szépnek, a haza üdvére szolgálónak csendben, feltűnés nélkül való felkarolásáról van szó, már régen fogalomná vált. Nekem nem az anyagi részvétel, hanem az a tudat, hogy működésemet ismeri és helyesli, adta meg a legnehezebb helyzetekben is azt az erkölcsi alapot, a melyen bizton és nyugton megállapodhattam és továbbműködhettem, mindég kitarva az ő legkedvesebb tárgya mellett: a természettudományok szolgálatában.”

Kulcsszavak: *Semsey Andor, Herman Ottó, támogatás, levelezés, mecénatúra*

Vargha Domokos (1967): *Herman Ottó*. Móra, Bp.
Vásárhelyi Tamás – Treiber Zsuzsa (szerk.) (2006): *Nyitott szemmel Herman Ottó útjain. – Múzeumok mindenkinek VI. NKÖM*, Budapest (letölthető: www.muzeumokmindenkinek.hu)

SEMSEY ANDOR, A MAGYAR NÉPRAJZTUDOMÁNY MECÉNÁSA

Hála József

tudományos főmunkatárs,
Magyar Állami Földtani Intézet

A 19. század utolsó harmadában és a 19–20. század fordulóján jelentős események játszódtak le a magyar néprajztudomány történetében. Csak néhányat említve a legfontosabbak közül: 1872-ben létrehozták a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályát (a Néprajzi Múzeum elődjét); az 1885. évi budapesti Országos Általános Kiállításon tizenöt (hat magyar és kilenc nemzetiségi) parasztszobát mutattak be (a kalotaszegi szoba óriási sikerének köszönhetően ekkor indultak világhódító útjukra az erdélyi táj népművészeti tárgyai) és kiállították Herman Ottó halászati gyűjteményét; 1887-ben megindult az első magyarországi néprajzi folyóirat, az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*; 1889-ben megalakult a Magyarországi (később Magyar) Néprajzi Társaság, és 1890-ben napvilágot látott (maig megjelenő) folyóiratának, az *Ethnographia*-nak az első száma; az 1896. évi Ezredéves Országos Kiállításon a Néprajzi Falu huszonnégy (tizenkét magyar és tizenkét nemzetiségi) házában, valamint Herman Ottó halászati és pásztoréleti anyagában gyönyörködhetett a több tízezernyi érdeklődő; 1898-ban a kolozsvári tudománygyezetemre Herrmann Antal személyében kinevezték a hazai etnográfia első magántanárárt; 1900-ban kezdték megjelentetni a szintén ma is élő *Néprajzi Értesítőt*, és ugyanabban az évben, a párizsi világkiállítás-

son a magyar néprajzkutatók nagy sikereket arattak, egyebek mellett a Herman Ottó által bemutatott „ősfoglalkozási” tárgyakkal. E korszakban, hazánkban és külföldön egyaránt, fontos kutatások és gyűjtések folytak, valamint számos alapvető, ma már klasszikusnak számító mű született meg.

A lassan, de folyamatosan intézményesülő tudományszakunknak ebben az útkereső, „hősi” időszakában dolgozó néprajzkutatók munkáját gyakran mecénások, intézmények és magánszemélyek segítették. Az utóbbiak közül az akkor európai hírű és jelentőségű cigánisztikai kutatásokat és az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* kiadását támogató József főherceg; a Kaukázusba és Közép-Ázsiába saját pénzén három expedíciót (1895, 1896, 1897–1898) vezető gróf Zichy Jenő és semsei Semsey Andor tevékenysége emelkedik ki.

Az akkor már ismert természettudós és országgyűlési képviselő, Herman Ottó Petényi Salamon János hátrahagyott kéziratái alapján 1884-ben a *Magyar Nyelvőr*-ben közölte a jeles elődje által összegyűjtött magyar halneveket (Herman, 1884), amelyekről később a következőket írta:

„De volt ezek között egy fajnev, a mely iránt biológiai szempontból kétségem támadt: a *varsinta* vagy *vasinta*. Balaton melléki halnév a melyen Petényi a *Phoxinus laevis*

halat értette, de megjegyezte, hogy a halat a Balatonból nem látta. Tudtam, hogy ez a hal kizárólagosan hegyi patakok lakója; a dolog ingerelt s eltökéltem magamat a helyszínen való utánjárásra. [...] Kerestem a halat Siófokon, majd Balatonfő táján, majd Kenessén s végre Tihanyban, a hol megkaptam s meggyőződtem, hogy Petényi tévedett, mert ez nem a Phoxinus, hanem az Acerina cernua L., vagyis a *vágó durbincs* volt.” (Herman, 1887, I. 3.)

A halmán után kutatva nagy élményben volt része, amelytől igen fellelkesedett:

„Siófokon ekkor szememet szúrta a soknemű halászszerző; kezdtem én azt jegyezgetni, s minthogy az egyes részek is érdekelték, hozzá fogtam a rajzoláshoz is. Az a sok magyaros mesterszó csak úgy csengett a fülemben; – eszme eszmét szült s egyszerre oly munkakedv – mondhatnám lelkesedés – szállott meg, mint még soha.” (Herman, 1887, I. 3.)

„Tervet készítettem s megbeszéltem a dolgot kipróbált barátaimmal: Semsey Andorral és Szily Kálmánnal; azután hozzáálltam a végrehajtáshoz” – olvashatjuk a siófoki élmények hatására megindult halászati kutatómunkájáról. (Herman, 1887, I. 4.)

A gyűjtést 1883. július 28-án a Velenceitónál kezdte meg. Miután első jegyzeteit és rajzait bemutatta, a Szily Kálmán elnök által vezetett Királyi Magyar Természettudományi Társulat megbízta őt a további kutatásokkal és *A magyar halászat könyve* megírásával. Az összesen csaknem héthónapnyi gyűjtőmunkáját 1886. január 6-án, a Fertő-tó melletti Hegykőben fejezte be, és az ország különböző részein élő gyűjtőtársaitól, barátaitól is folyamatosan kapott adatokat. (Herman, 1887, I. 4., 6.)

Az „eredetileg tisztán természetrajzinak tervezett” (Herman, 1898, 653.) nagy műve

1887–1888-ban jelent meg, amelyben nem mulasztotta el köszönetét kifejezni támogatójának. Az első kötet elején olvasható dedikálás („Semsey Andornak ajánlja a szerző.”, Herman, 1887, I. oldalszámozás nélkül) után az alábbiak állnak:

Uram, barátom!

Ha valaki, úgy Ön az, a ki ismeri hánytvetett életem legfőbb vágyát.

Magyar könyvet írni, olyat, a melynek tárgya igazán a magyarság életéből van merítve, mely a valót ismerteti s e révén tisztázó is: erre vágytam.

Virág után törekedtem, mely magyarságlakta vidéken úton-útfélen nyílik, ott árasztja illatát, ott bocsátja szellő szárnyára termékenyítő himporát s ott érleli gyümölcsét is, azt, a mely a nemzetnek mindene, gyönyörűsége, vára – mert valója, igazi szelleme.

És a szabad természet virága után vágytam, a mely mellett elhalad a mai kor annyi kutató vándora; elhalad közönyösen, mert elcsábítja a virágházak mesterségesen nagyraelevelt, külszínes – de meddő ritkasága; holott az a vadvirág szerény, – szálanként egy kis semmiség; de bokrétaiba kötve, üdítő illat forrása.

A mit e könyvben összefoglaltam, az magyar földben termett őszi virágok szerény bokréta: illata a nyelv, színe az ösfoglalkozás.

Önnek ajánlom emlékül azokra az esti órákra, a melyek oly gyakran bohongva találtak kettőnket s tanúi voltak annak, a mit anyanyelvünk szent ügyében tervezgettünk.

Fogadja a felajánlást szívesen attól, ki igazán váltig hive és tisztelője

Herman Ottó.” (Herman, 1887, I. oldalszámozás nélkül)

És még a következő köszönő mondat szerepel a könyvben: „Legnagyobb hálával tartozom Semsey Andor és Szily Kálmán

barátaimnak, a kiknek támogatása nélkül ilyen természetű vállalathoz hozzá sem foghattam volna.” (Herman, 1887, I. 13.)

Herman Ottó 1890 tavaszán a somogyi Nagyberek vidékén a madarak vonulását tanulmányozva megismerkedett egy kanással, akinek művészi pásztorfaragásai olyannyira felkeltették az érdeklődését, hogy 1891-ben a Magyarországi Néprajzi Társaságban előadást tartott *Magyar pásztoremberek remeklései* címmel. (Herman, 1892) Bár halászati gyűjtéseit is folytatta, figyelme egyre inkább a magyarok „nagy ösfoglalkozása”, a pásztorokodás felé fordult.

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat következő megbízása Herman Ottó részére a madarak természetrajzának megírása volt (Herman, 1909, X.), de az egyesület a kutató kérésére „a madárműre adott megbízást az ösfoglalkozásokra ruházta át”. (Herman, 1909, XIII.) „Mikor azután a Természettudományi Társulat a madárműre adott megbízást az ösfoglalkozásokra átruházta, teljes erővel indul el az úton. Ragadja magával a tárgyi, majd az irodalmi kutatás, »mind mélyebbre és mélyebbre« úgy, hogy saját bevallása szerint, ilyen irányú kutatásaira valósággal féket kellett vetnie” – olvasható az egyik róla szóló írásban. (Madarassy, 1935, 326.)

„A magyar nemzet második és – mondhatom – nagy ösfoglalkozását az állattartásban, kapcsolatban a pásztorérettel, láttam. És a nemzet ezeréves főnnállásának 1896-ban való megünneplése volt az az alkalom, melyet e rész kutatásának érdekében megragadtam” – írta egy helyen (Herman, 1909, XI.) és már az Ezredéves Országos Kiállítás szervezőbizottságának 1893-ban megtartott ülésén felvetette a pásztorélet tárgyai és adatai gyűjtésének szükségességét és fontosságát. (Lambrecht, 1916, 24.; é. n. 212–213.) A bizottság a

javaslatot elfogadta, és a nagyszabású gyűjtőmunkára 1893–1895-ben (Herman, 1898, 654.; Lambrecht, 1916, 24.) sor is került. Több fontos mű is született a témából, amelyet kezdetben „ösfoglalkozások” elnevezéssel a halászzal együtt tárgyalt (Herman, 1898; 1899), következő nagy munkái: *A magyarok nagy ösfoglalkozása* (Herman, 1909) és *A magyar pásztorok nyelvükincse* (Herman, 1914) már csak a pásztorokodásról szóltak. A „nagy ösfoglalkozás” bemutatását négy kötetben tervezte (Herman, 1914, XIV.), azonban „a néprajzi és néptani rész” (Herman, 1914, XIV.) 1914. december 27-én bekövetkezett halála miatt nem készülhetett el, az újabb nagy opusz befejezetlen maradt. Erről írta később Madarassy László: „A megboldogult túlon-túl monumentálisra méretezte a monográfia épületét: össze is hordta hozzá az épületanyagot, fel is épített egy-két saroktoronyot, ki is faragott egy-két homlokdísz, csak éppen a tervrajzot nem hagyta reánk, amilyennek az ő lángesze az épületet elképzelte.” (Madarassy, 1935, 327.)

Amikor Herman Ottó a pásztorokodással kapcsolatos kutatóútjaira indult, Semsey Andor „újra melléje állt és korlátlan hitelt nyitott számára”. (Lambrecht, é. n., 213.) Nemcsak anyag- és tárgygyűjtő utazásait, hanem a különféle rajzok és klisék elkészíttetését és a Koszkol Jenő által alkotott színes „ösfoglalkozási” akvarellek költségeit is fizette. (Természettudományi Közöny, 1902, 358–59.; Lambrecht, 1916, 31. Koszkol Jenő munkásságáról és „ösfoglalkozási” képeiről lásd: Fejős, 2002, 191–195., 198–199.; 2003, 17., 34–35., 37., 39–40., 49., 52–59., 61–62.) Ezekért sem maradt el Herman Ottó köszönete, például *A magyar pásztorok nyelvükincse* című könyvből:

„Hálám és köszönetem legelső sorban illeti Dr. semsei Semsey Andort, a kinek neve ott, a hol nemesnek, szépnek, a haza üdvére

szolgálónak csendben, feltűnés nélkül való felkarolásáról van szó, már régen fogalomvá vált. Nekem nem az anyagi részvétel, hanem az a tudat, hogy működésemet ismeri és helyeseli, adta meg a legnehezebb helyzetekben is azt az erkölcsi alapot, a melyen bizton és nyugton megállapodhattam és tovább működhettem, mindég hűségesen kitartva az ő legkedvesebb tárgya mellett: a természettudományok szolgálatában. A második, ki vele sokszor és sokban szövetséges és a magyaros megfontoltság mintaképe, buzdító és mérséklő egy személyben, az Szily Kálmán, a kivel a sors kedvezése igazán jó órában hozott össze és tette lehetővé, hogy nagy szervezőtehetsége keretében megcsinálhattam a mind hatalmasabban fejlődő és kiható kir. Magyar Természettudományi Társulatot, a mely ma már igazán »a maga lábán jár«. Életem büszkesége és megnyugvása ez – és ezt Szily Kálmán hűséges kitartásának és barátságának köszönöm.” (Herman, 1914, XII.)

Amint azt már említettük, Herman Ottó 1883-ban indult néprajzi kutatóútjain nemcsak jegyzetelt és rajzolt, hanem tárgyakat is gyűjtött, szintén elsősorban Semsey Andor költségén. A halászati eszközök gyűjtését egy helyen így indokolta meg:

„Megegyeztünk Semsey Andor és Szily Kálmán barátaimmal abban, hogy e tárgyak annál is inkább összegyűjtendők, minthogy a népies halászat, a terjedelmes lecsapolások és folyószabályozások során hanyatlófélben van s így eszközei is eltűnedeznek, míg másfelől a halászat, különösen ott, a hol üzleti természete van, mindinkább terjeszti a nyugatról kerülő új eszközöket. A magyarság művelődési érdeke pedig kívánja, hogy a valódi magyar népies halászatban mutatkozó sajátságok a tudomány számára biztosítsanak.” (Herman, 1885a, 6.)

A gyűjtő és a támogatók közvetlen célja az volt, hogy a halászati eszközöket az 1885. évi Országos Általános Kiállításon bemutassák (Herman, 1887, I. 5.; 1898, 654.; 1909, X.), ami meg is történt. (Vö. Herman, 1885a; 1885b; Landgraf, 1886) Ez az anyag Herman Ottó és Semsey Andor ajándékként a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának a tulajdonába került (Herman, 1898, 654.), ahol „a magyar tárgyi-ethnographia alapját vetette meg” (Herman, 1909, X.), ez volt „a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának első rendszeres magyar gyűjteménye”. (Jankó, 1902a, 339.) Később a Néprajzi Osztályt gazdagította Herman Ottónak az Ezredéves Országos Kiállításon (1896) és a párizsi világkiállításon (1900) bemutatott „ősfoglalkozási” kollekcója is. (Jankó, 1902a, 344., 346.; vö. Sáfrány, 2000; Szilágyi, 2000) Herman Ottó a 20. század elején a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeumban is berendezett egy „ősfoglalkozási osztályt”. (Természettudományi Közlöny, 1902, 358.; Herman, 1908)

Herman Ottó és Semsey Andor kapcsolatáról írta Lambrecht Kálmán:

„Szily Kálmán öhozzá vitte el Herman Ottó tervét és Semsey, aki akkor már ismerte a pókmunkát és szerzőjének többi, új stílust jelentő írásait, attól a naptól kezdve Herman Ottó haláláig mecénása maradt: minden néprajzi kutatását támogatta anyagilag. Így teremtette meg Herman Ottó és Semsey Andor a magyar néprajzot.” (Lambrecht, é. n., 87. Az említett „pókmunka”: Herman, 1876–1879)

S hogy mennyi pénz telt el Semsey Herman kutatásaira és könyveire? Erről Ilosvay Lajos (hozzávetőleges) számításából van tudomásunk:

„Általában lelkes támogatója volt Herman Ottó minden vállalkozásának, mert tudta,

hogy szavát beváltja. A »Magyar Halászat« könyvének anyaggyűjtését és kiadását (1883–1887), a magyarok ősfoglalkozásához 10 kép és szövegközötti rajzok, valamint cliché-k elkészíttetését, madártani munkájához az anyaggyűjtést mintegy 20.000 K-val [koronával] támogatta.” (Ilosvay, 1925, 13.)

A fiatal, a budapesti tudományegyetemen 1890-ben diplomát szerzett, geográfusnak készülő kutató, Jankó János, ugyanazon év augusztusában Herrmann Antal budapesti pedagógiumi tanár, néprajzkutató, az egy évvel korábban, nagyrészt az ő fáradozatlan szervezőmunkája eredményeként megalapított Magyarországi Néprajzi Társaság titkára meghívására farsztó külföldi utazását követően pihenni ment a kalotaszegi Jegenyefürdőre, a Herrmann által létrehozott „ethnographus telepre”, de az „új vidék és nép ingere” hatására néprajzi gyűjtőmunkába kezdett, amelyet 1891-ben is folytatott. Az ott eltöltött összesen három hónap kutatásai alapján írta meg, és adta ki 1892-ben az első hazai néprajzi tájmonográfiát, a *Kalotaszeg magyar népét*-t. Ezen kívül 1890 és 1895 között még tizenkét cikke is megjelent az erdélyi tájról és népeletről. (Jankó, 1892a. A mű a szerző kalotaszegi cikkeivel és két kísérő tanulmánnyal ellátott reprint változata: Jankó, 1993. Részletesebben lásd: Hála, 2003)

Jankó kutatásait és könyve megírását a Bánffy-Hunyadi Takarékpénztáron, Gyarmathy Zsigmond királyi tanácsoson és Sombory Lajos országgyűlési képviselőn kívül Semsey Andor is támogatta pénzzel (Jankó, 1892a, V.), a nevezett mecénások 390 forintot adtak össze számára. (Jankó, 1892b, 23.)

Cholnoky Jenő geográfus 1896 és 1898 között Kínában folytatott kutatásokat, ahonnan értékes közzétani és őslénytani gyűjteménnyel, valamint 750 rajzzal és 210 fénykép-

pel tért haza. Munkáját mások mellett Semsey Andor is segítette azzal, hogy visszautazásának költségeit fedezte. (Cholnoky, 1900, XII.)

Jankó János gróf Zichy Jenő anyagi támogatásával 1897–98-ban kutatott Oroszországban (múzeumokban, könyvtárakban, valamint a rokon osztályok körében), és hazatérte után hamarosan hozzákezdett *A magyar halászat eredete* című könyve megírásához. Felkereste Cholnokyt is, akitől segítséget kapott munkájához. A kötetben a Cholnoky által szolgáltatott adatokon kívül Kínában készített tizenhat rajz és egy fotó is megjelent (Jankó, 1900, 148., 149., 151., 152., 153., a 154. és a 155. lapok közötti számozatlan oldalon, 155., 157., 158., 159., 160., 457.), emelve a mű amúgy is nagy értékét. Gróf Zichy Jenő közvetlen támogatása mellett így, közvetett módon segítette a magyar néprajztudomány e jelentős opuszának létrejöttét Semsey Andor is.

Lóczy Lajos, a kiváló geográfus és geológus, a Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Egyetemes Földrajzi Tanszékének vezetője, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke az egyesület 1891. március 7-én megtartott választmányi ülésén javasolta a Balaton sokoldalú természettudományos kutatását. Az indítványt elfogadták, megalapították a Balaton Bizottságot, és a munkálatok már abban az évben elkezdődtek. Az 1897 és 1920 között 32 kötetben, mintegy 7000 oldal terjedelemben, magyar és német nyelven kiadott Balaton-monográfiatorozatot eredményező munka nemzetközi viszonylatban is páratlan vállalkozás volt.

A sorozat harmadik kötetének második része Jankó János *A Balaton-melléki lakosság néprajza* c. munkája (Jankó, 1902b), amelynek elkészítésére a szerző Lóczy Lajostól kapott megbízást. A néprajzi vizsgálódások megkezdése nehezen indult, mert erre a Bala-

ton Bizottságnak nem volt fedezete, ezért Lóczy Lajos 1893-ban levélben kérte meg Herman Ottót, hogy a Semsey Andorhoz intézett kérését támogassa:

„Kérem Bátyámat istápolja Semsey úrhoz intézett kérésemet. Semsey úr most érkezik haza Gasteinből és jön le azonnal B.-Füredre. Ha bátyám nem találkozik vele, egy két sor írással segíthetné Jankó ügyét. 200 frt elég lesz mert én is segítem...” (Lóczy, 1893)

Nem tudjuk, hogy Hermannak volt-e szerepe benne (ugyanis akkor már nem jó szemmel nézett fiatal pályatársára), de tény, hogy Semsey megadta a támogatást (1893-ban 230 forintot, 1894-ben pedig 400 forintot), és Jankó elkezdhetette munkáját. 1893 és 1901 között összesen 240 napot töltött a Balatonnál és ötven településen végzett gyűjtéseket. (Részletesebben lásd: Hála, 2006a. Herman és Jankó kezdeti mester/példakép-tanítvány viszonyáról, majd későbbi elmérgesedett kapcsolataikról bővebben: Hála, 2006b) A kutatás megkezdéséhez nyújtott segítségért 1902-ben megjelent kiváló, hasonló monográfiák megírásához mintául szolgáló, a Balaton környékének néprajzát először részletesen összefoglaló könyvében Semsey Andornak is köszönetet mondott:

„Ezek után pedig hálás köszönetemet kell kifejezmem a Balaton-Bizottságnak, mely a nagy és a szép feladatot reám bízta; semsei Semsey Andor úrnak és a M. N. Múzeumnak, mert az ő anyagi támogatásuk tette lehetővé a munkálatok megkezdését és folytatását addig, míg maga a Balaton-Bizottság nem gondoskodhatott a költségek fedezéséről...” (Jankó, 1902b, VIII.)

A Semsey Andor által támogatott kutatások nagy jelentőségűek voltak a magyar néprajztudomány történetében, az azok alapján megalkotott, említett könyveket pedig „mér-

földkövekként” tartjuk számon. Ezek közül is kiemelkedik Herman Ottó *A magyar halászat könyve* című, úttörő műve, amelynek hatása máig kimutatható. A méltatások, értékelések és a bőségesen kínálkozó dicséretetek közül az alábbiakban idézünk néhányat a kortársak és az utódok írásaiból.

A magyar halászat könyvét a Magyar Tudományos Akadémián 1887. október 24-én mutatták be, amelyről a *Budapesti Hírlap* tudósítója így írt:

„Herman Ottó nagy feltűnést keltett műve a magyar halászatról ma az akadémia ítélőszéke elé került. A nyelv- és széptudományi osztály ma tartott ülésén ifj. Szinnyei József levelező tag székfoglaló értekezése után Hunfalvy Pál ült a felolvasó asztalhoz és terjedelmes értekezéssel méltatta Herman Ottó úttörő munkáját, azt nevezetesen, nagynak és jelesnek nevezte el.” (Budapesti Hírlap, 1887. Részletes beszámoló az akadémiai osztályülésről: Pesti Napló, 1887. A könyvről elhangzott előadás teljes szövege: Hunfalvy, 1888)

Jankó János 1902. évi méltatása szerint:

„Herman Ottó gyűjteményének igazi jelentősége csak akkor domborodott ki, mikor a gyűjtés kapcsán megejtett kutatásainak eredményeit a »Magyar halászat könyve«-ben megírta (1887); ekkor tűnt ki, hogy Herman tulajdonképpen magyar népünk egy egész rétegét fedezte fel és mutatta be abban az összefoglalkozásban, a melynek mélyreható kutatása a magyar néprajzi tudomány elsőrendű feladatának bizonyult.” (Jankó, 1902a, 340.)

A tanítvány és későbbi munkatárs, Lambrecht Kálmán fejtette ki 1916-ban:

„Alapvetőnek mondtam »A magyar halászat könyvét«, de hangsúlyozni kívánom, hogy ezt nemcsak a magyar irodalomra értem. Mert a magyar mű megjelenéséig az ethnographia világirodalmában – a rendkívül

fejlett, de abban az időben még Európaszerte csaknem ismeretlen orosz irodalmat leszámítva – sem akadt egyetlen a Hermanéhoz fogható, kimerítő, rendszeres monographia a primitív halászat módjáról. [...] A magyar tudományos irodalomnak nincsen egyetlen műve sem, a mely értékében és hatásában fölvehetné a versenyt Herman Ottó legklasszikusabb alkotásával, »A magyar halászat könyve«-vel. Szelleme és nyelve színmagyar, beosztása világos és áttekinthető, tárgya vonzó, rendszere és módszere pedig nemcsak a múltban, de a jelenben is mintául szolgál minden monographiának.” (Lambrecht, 1916, 20.)

Csermák Géza fogalmazta meg 1955-ben:

„Nehezen akadnánk a magyar tudományos irodalomban hasonló sikerű és jelentőségű alkotásra, amelynek egy egész tudományterületen oly egy csapásra megindító, mondhatnánk forradalmi ereje lett volna, mint ennek a nyolcszázhatvanoldalas könyvnek. De ritkán adatik meg tudományos műnek időben és térben is oly távolra gyűrűző hatása. [...] A szinte elődök nélkül teremtő Herman Ottó elsőre tornyot épít. Műve egy alapvető népi életforma hagyománykészletének tervszerű felmérése, egy mindaddig ismeretlen adattömeg feltárása és lényegében ma is helytálló tudományos rendszerbe foglalása. [...] Nemcsak kora tudományos színvonalán álló munka, de – bátran kimondom – mind a mai napig nem ismerünk hozzá hasonló alaposítással megírt, a halászatot tárgyzó etnográfiai művet.” (Csermák, 1955, 488–489., 494.)

Szilágyi Miklós a következőképpen értékelte a könyvet 1978-ban:

„E szintetizáló vállalkozás nem csupán egyetlen foglalkozási ág tüzetes vizsgálatának első kísérlete, hanem egyszersmind az első

magyar tárgyú néprajzi monográfia. Egy akkor kialakuló új tudományág elméleti és módszertani megalapozásának imponáló teljesítménye.” (Szilágyi, 1978, 9.)

Kósa László állapította meg 1980-ban:

„Akár a rovartanban, a néprajzban is első munkája vált leginkább maradandó értékűvé. *A magyar halászat könyve* egycsapásra megteremtette a hazai tárgyú néprajzot. Évtizedekre megszabta fő módszertani irányát.” (Kósa, 1980, 13.)

Semsey Andor az 1889. október 7-én kelt adománylevelében 100 ezer forintot (azaz 200 ezer koronát) ajánlott fel a Magyar Tudományos Akadémiának tíz alapvető tudományos munka (magyar nyelvtan, irodalomtörténet; Magyarország archeológiája, története, földrajza, közgazdasága, geológiája, mineralogija, flórája, faunája) megírására. (Lásd például: Vasárnapi Újság, 1889; Fővárosi Lapok, 1900, 13.; Ilosvay, 1925, 19.) Az adományról és a pályakérdésekről a magyar néprajz központi folyóirata, az *Ethnographia* is beszámolt, amelyhez (valószínűleg) a szerkesztő (Réthy László) az alábbi, rosszálló megjegyzést fűzte:

„A tiz pályakérdésben benne foglaltatik hazánknak minden irányu ismerete, csak egyet *felejtettek* el: az ismeretek központját – magát az *embert*, vagyis Magyarország ethnographiáját, s az azzal összefüggő ismeretágakat.” (Ethnographia, 1890)

Megjegyezzük, hogy az első nagy néprajzi összefoglalásnak, *A magyarság néprajza*-nak négy kötete végül is 1933 és 1937 között született meg, köszönhetően a jeles szerzőknek (Bátky Zsigmond, Berze Nagy János, Gönyey Sándor, Györfly István, György Lajos, Horger Antal, Kodály Zoltán, Lajtha László, N. Bartha Károly, Schwartz Elemér, Solymossy Sándor, Szendrey Ákos, Szendrey Zsigmond, Tolnai Vilmos, Viski Károly), valamint a sajtó

alá rendező Czákó Elemérnek és a kiadást vállaló Királyi Egyetemi Nyomdának. (Czákó, 1933–1937) Az első kiadás I. kötetének elején a nagy előd arcképe látható és alatta a következő olvasható: „Herman Ottó (1836–1914) a magyar tárgyi néprajz alapvető mestere emlékének ajánlva.”

Tehát az első néprajzi szintézis megírásának támogatása a mecénásnak nem jutott eszébe. Bár az összesen 2 777 974 aranykoronára becsült (Ilosvay, 1934, 339.) adományával elsősorban a természettudományokat segítette, de a fentiekkel – reményeink szerint – sikerült bebizonyítanunk, hogy a magyar nép-

rajztudomány is sokat köszönhet, és hálával tartozik Semsey Andornak, „a ki azt az ügyetlenséget követte el, hogy egy elzúllott, rongyos suhanczot, a kopott ruhájú, száználmas külsejű magyar tudományt fogadta édes fiává. Egy ember, aki egész életében egy gyönyörűséget ismert csupán, hogy fejleszse, előre vigye a szegény magyar tudományosság ügyét.” (Ország-Világ, 1895, 433.)

Kulcsszavak: *Balaton, halászat, Herman Ottó, Jankó János, Kalotaszeg, Lóczy Lajos, néprajztudomány, „ősfoglalkozások”, pásztorkodás, Semsey Andor, Szily Kálmán*

IRODALOM

- Budapesti Hírlap (1887): Hunfalvy Pál Herman Ottóról. Az akadémiából. Budapesti Hírlap, 7, 294, 3.
- Cholnoky Jenő (1900): *A sárkányok országából. Életképek és utirajzok Khinából*. Köves és Boros könyvkiadó-hivatala, Veszprém
- Czákó Elemér (sajtó alá rendezte) (1933–1937): *A magyar néprajz*. I–IV. Egyetemi Nyomda, Budapest
- Csermák Géza (1955): A néprajztudós Herman Ottó. Ethnographia, 66, 487–500.
- Ethnographia (1890): Irodalom. A Semsey-pályázatok. Ethnographia, 1, 305.
- Fejős Zoltán (főszerk.) (2000): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Néprajzi Múzeum, Budapest
- Fejős Zoltán (2002): Az ősfoglalkozások képei. Herman Ottó és a magyar őstörténet ábrázolása. Ház és Ember, 15, 185–204.
- Fejős Zoltán (2003): *Ősfoglalkozási képek (2003. május 23.–2003. szeptember 14.)*. [Kiállítási katalógus, Néprajzi Múzeum.] Kamarakiállítások, 11. Budapest
- Fővárosi Lapok (1900): Semsey Andor. Fővárosi Lapok, 37, 20, 12–13.
- Hála József (2003): Jankó János kalotaszegi kutatásai. In: Hála József: *Hogyan gyűjtöttek elődeink? Néhány fejezet a magyar néprajztudomány történetéből*. Mentor, Marosvásárhely, 57–74., 267–275.
- Hála József (2006a): Adatok Jankó János „A Balaton-melléki lakosság néprajza” című műve megszületéséhez. In: Selmeczi Kovács Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 197–205.

- Hála József (2006b): Adalékok Herman Ottó és Jankó János kapcsolatához. In: Hevesi Attila – Viga Gyula (szerk.): *Herman Ottó öröksége. (A Miskolcon 2005. november 8–9-én megrendezett konferencia anyaga)*. BAZ Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc, 56–6.
- Herman Ottó (1876–1879): *Magyarország pók-faunája*. I–III. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest
- Herman Ottó (1884): Petényiana. Magyar Nyelvőr, 13, 549–556.
- Herman Ottó (1885a): *Ősi nyomok a magyar népies halászatban*. Franklin, Budapest
- Herman Ottó (1885b): Halászat. Egyetértés, 19, 221, 5.
- Herman Ottó (1887–1888): *A magyar halászat könyve*. I–II. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest
- Herman Ottó (1892): Magyar pásztorok remeklései. Ethnographia, 3, 310–321.
- Herman Ottó (1898): Ősfoglalkozások. 1. Halászat. 2. Pásztorélet. In: Matlekovits Sándor (szerk.): *Magyarország közigazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*. V. Történelmi kiállítás. Néprajz, 651–814. Bp.
- Herman Ottó (1899): A magyar ősfoglalkozások köréből. Szily Kálmánnak ajánlva. Természettudományi Közöny, 31, 225–271.
- Herman Ottó (1908): *M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum. IV. terem. Az ősfoglalkozások magyarországi leírása*. Mezőgazdasági Múzeum, Budapest
- Herman Ottó (1909): *A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok*. Hornyánszky, Budapest

- Herman Ottó (1914): *A magyarok nagy ősfoglalkozása. A magyar pásztorok nyelvükincse*. Hornyánszky, Bp.
- Hunfalvy Pál (1888): Herman Ottó magyar halászati könyve, nyelvi, társadalmi, néprajzi és régészeti tekintetben. Századok, 22, 3, 216–241.
- Ilosvay Lajos (1925): Dr. Semsey Andor t. tag emlékezete. In: *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*, 19, 2. MTA, Bp.
- Ilosvay Lajos (1934): Ilosvay Lajos ig. és t. t. beszéde Dr. Semsey Andor, a Magyarországot érdeklő tanulmányok, különösen a természettudományok bőkezű pártfogója születése 100-ik évfordulójának emlékeztérére. Akadémiai Értesítő, 44, 332–339.
- Jankó János (1892a): *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány*. Athenaeum, Budapest
- Jankó János (1892b): A kalotaszegi és erdélyi magyarságról. Erdély, 1, 1, 21–29., 2, 63–73., 3, 116–123.
- Jankó János (1900): *A magyar halászat eredete. Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása*. I. köt. első fele. Hornyánszky–Hiersemann, Budapest–Leipzig
- Jankó János (1902a): A néprajzi osztály története. In: *A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. Alapításának századik évfordulója alkalmából*. Budapest, 337–48.
- Jankó János (1902b): *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei, 3, 2. Kilián, Budapest
- Jankó János (1993): *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány*. Sajtó alá rendezte: Hála József. *Series Historica Ethnographiae* 6. Néprajzi Múzeum, Bp.
- Kósa László (1980): Herman Ottó. (Bevezetés). In: Herman Ottó: *Halászat, pásztorkodás. Válogatott*

- néprajzi tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Kósa László. Gondolat, Budapest, 5–24.
- Lambrecht Kálmán (1916): Herman Ottó, az ethnographus. Ethnographia, 27, 16–36.
- Lambrecht Kálmán (é. n.): *Herman Ottó élete*. Bp.
- Landgraf János (1886): A halászat. In: Keleti Károly (szerk.): *Hivatalos jelentés a budapesti 1885-ki országos általános kiállításról*. II. Athenaeum, Budapest, 395–406.
- Lóczy Lajos (1893): – *levele Herman Ottóhoz*. Kelt: Balatonfűred, 1893. június 28. Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár. Ms 267/24.
- Madarassy László (1935): Herman Ottó irodalmi hagyatéka. Természettudományi Közöny, 67, 325–331.
- Ország-Világ (1895): Semsey Andor. Ország-Világ, 16, 28, 433–434.
- Pesti Napló (1887): Hunfalvy Pál Herman Ottóról. Pesti Napló (reggeli kiadás), 38, 293, 1–2.
- Sáfrány Zsuzsa (2000): Állattartás-pásztorművészet gyűjtemény. In: Fejős Zoltán (főszerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Néprajzi Múzeum, Bp., 75–95.
- Szilágyi Miklós (1978): A magyar halászat néprajzi kutatásának elméleti és módszertani problémái. Cumania, 5, Ethnographia, 7–41.
- Szilágyi Miklós (2000): Halászatgyűjtemény. In: Fejős Zoltán (főszerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 115–130.
- Természettudományi Közöny (1902): Társulati ügyek. Természettudományi Közöny, 34, 358–361.
- Vasárnapi Újság (1889): Százézer forint akadémiaioknak. Vasárnapi Újság, 36, 41, 667–668.

